

Дипломатияи ҷамъиятӣ ҳамчун воситаи пурсамари “нерӯи нарм” ва истифодаи НАТО аз он дар Осиёи Марказӣ

Аннотатсия. Баъд аз пош хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ кишварҳои минтақаи Осиёи Марказӣ дар маркази таваҷҷуҳи давлатҳои абарқудрат ва созмонҳои байналмилалӣ қарор гирифтанд. Дар ҳамин замина НАТО низ кишварҳои Осиёи Марказиро аз тариқи барномаҳои мухталиф ба доираи фаъолияти худ фаро гирифта, барои ноил шудан ба натиҷаҳои дилхоҳ ва баланд бардоштани нуфуз ва эътибори хеш дар ин минтақа аз дипломатияи ҷамъиятӣ вае истифода бурдааст. Дар ҳамин қарина ҳамкориҳо дар бахши илму фарҳанг, иқтисодиёту иҷтимоиёт, ҳарбию таъмини амният аз самтҳои афзалиятнок ба шумор рафта, НАТО чунин фаъолиятҳои бештар бо истифода аз имконоти дипломатияи ҷамъиятӣ ҳамчун воситаи муассири “нерӯи нарм” дар раванди сиёсати хориҷии хеш амалӣ сохтааст.

КАЛИДВОЖАҲО: *Осиёи Марказӣ, НАТО, стратегия, амният, илму фарҳанг, иқтисодиёт, ҳамкорӣ, дипломатияи ҷамъиятӣ, нерӯи нарм.*

Чун сухан дар бораи ҳамкориҳои НАТО бо кишварҳои ҷаҳон, аз ҷумла давлатҳои тозабунёди Осиёи Марказӣ меравад, мавзӯи истифодаи бамавриди “нерӯи нарм” мавқеи махсус ба худ касб менамояд. Яке ба сабаби он, ки ин мафҳум худ таи солҳои ахир ҳамчун механизми муассири замони муосир дар ҳаллу фасли мушкилоти рӯз аз тариқи фарогирии комили тӯдаҳои ваеи мардум барои дарки дурусти сиёсати давлатҳо, созмонҳо ва сохторҳои мухталиф дар арсаи байнамилалӣ мақом ва нақши муҳим ба даст овардааст. Дуюм, худи ҳамин мафҳуми “нерӯи нарм” дар мавриди сохторе мисли НАТО, ки табиатан чандон “нарм” нест, баҳсталаб аст [8]. Аммо воқеият ва дастовардҳои ин созмон дар арсаи ҷаҳонӣ аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки паймони

НАТО дар ҳақиқат тавассути истифодаи босамар аз “нерӯи нарм” ҳамчун воситаи муҳими кор бо шаҳрвандон ва сохторҳои мухталифи ғайринизомӣ муваффақ будааст. Ва ин табиист, чун мазмун ва моҳияти худ мафҳуми геополитика низ ба таври қобили мулоҳиза тағйир кардааст. Агар дар гузашта воситаи ягонаи таъсири нуфуз ва ҳалли масъалаҳои марбут ба геополитика фақат аз тариқи амалиёти ҳарбию истифодаи қудрати низомӣ сурат мегирифт, воқеияти охири асри XX ва ибтидои қарни XXI роҳҳои дигари ин қазоро ба миён овард, ки пуртаъсиртар ва бештар қобили қабуланд. Ин роҳҳои нав мақом ва нуфузи воситаҳои иқтисодӣ ва фарҳангӣ (иҷтимоӣ) мебошанд, ки дар асари табаддулоти сиёсӣ ва дастовардҳои бузурги иттилоотӣ технологӣ муяссар гардидааст ва онро дар маҷмӯъ “нерӯи нарм” мегӯянд.

Ба маврид аст, ки ба таври мухтасар оид ба “нерӯи нарм” ва истифодаи васеи он ҳамчун воситаи пурсамари ҳалли осоиштаи масъалаҳо дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ замони муосир сухан ронем, чун дипломатияи ҷамъиятӣ (публичная дипломатия) яке аз намунаҳои хуб ва воситаи пурсамари он арзёбӣ мешавад. Аслан дар бораи ин мафҳум (дипломатияи ҷамъиятӣ) фаҳмиши ягона ва ё таърифе, ки аз тарафи аксарият пазируфта шуда бошад, то ҳанӯз вучуд надорад. Аммо ин нукта равшан ва қобили қабули ҳамагон аст, ки дипломатияи ҷамъиятӣ як шакл ва ё воситаи пурсамари “нерӯи нарм” аст, ки дар муносибатҳои байналмилалӣ замони муосир дар арсаҳои ҷаҳонӣ ва минтақавӣ васеъ истифода мегардад. Мақсади асосии он ба таври бештар ва равшантар инъикос намудани сиёсати хориҷии як кишвар дар миёни тӯдаҳои васеи кишвари (кишварҳои) дигар бо истифода аз ашқоли мухталифи иттилоотӣ ва идологӣ мебошад [1, с.275-280]. Ба ибораи дигар, нерӯи нарм имкон ва ё воситаест барои ноил шудан ба ҳадафҳои худ дар арсаи байналмилалӣ тавассути корҳои фаҳмондадиҳӣ, бовар кунондан ва ҷалби таваччуҳи дигар субъектҳо ба мақсад ва аҳдофи хеш. Дар асл “нерӯи нарм” ин як намуди махсуси фаъолияти сиёсати

хориҷист, ки барои паҳн кардани нуфуз ва сиёсати як давлат дар қаламрави дигар давлатҳо ва субъектҳои байналмилалӣ тавассути воситаҳои ахбори омма, фарҳанги оммавӣ ва маърифати шахрвандӣ, барномаҳои мухталифи таълимӣ, созгор намудани муҳити мусоиди иқтисодӣ, паҳн кардани идеалҳои ҷолиби башардӯстона ва сиёсию иделогии барои кишварҳои дигар ҷолиб ва намунаи ибрат мусоидат менамояд. Имрӯз воқеан ҳам «нерӯи нарм» ба яке аз муҳимтарин ва пуртаъсиртарин воситаи таъсиррасонӣ дар ҷаҳони муосир табдил ёфта, як атрибути асосӣ дар сиёсат ва муносибатҳои байналмилалии кишварҳои абарқудратро ба худ касб намудааст.

Сарфи назар аз он, ки идеяи истифодаи «нерӯи нарм» барои ноил шудан ба ҳадафҳои сиёсати хориҷии кишварҳо ва кӯшиши таъсир расонидан ба ҳамсоғгон бо роҳҳои осоишта нав нест ва аз тарафи давлатҳо ба шаклҳои гуногун ҳанӯз дар замони қадим мавриди истифода қарор мегирифт, вале тарҳи концептуалии ин мафҳум нисбатан ба наздикӣ шакл гирифтааст. Соли 1990 ин мафҳумро бори нахуст олими амрикоӣ Чозеф Най дар асари худ «Даъват ба роҳбарӣ. Табиати тағирёбандаи қудрати Амрико» («Bound to lead. The changing nature of American Power») ба гардиши илмӣ ворид сохт. Дар соли 2004 худи ҳамин муаллиф дар рисолаи дигараш таҳти унвони «Нерӯи нарм: Воситаҳои муваффақият дар сиёсати ҷаҳонӣ» («Soft Power: The Means to Success in World Politics») омӯзиши пурра ва муфассали мафҳуми мазкурро пешниҳод кард. Аз назари Ной, асоси «нерӯи нарм»-ро се унсури муҳими зерин ташкил медиҳад: 1) *фарҳанг*, ки метавонад ба таври шоиста тавачҷуҳи оммаи васеи мардумро ба худ ҷалб намояд, 2) *арзишҳои ҷолиби сиёсӣ* (дар дохил ва берун аз кишвар) ва 3) *сиёсати расмӣ хориҷӣ* (фаъолияти ин ё он давлат бояд дар байни дигар давлатҳо сазовори эътибор ва арзиши ахлоқӣ дошта бошад) [5;6].

Чуноне ки ишора рафт, барои татбиқи пурсамари «нерӯи нарм» аз восита ва шеваҳои мухталиф истифода мегардад. Дипломатияи ҷамъиятӣ дар ҳамин замина самараноктарин ва маъмултарин роҳи татбиқи «нерӯи нарм»-и

давлатҳо ба шумор рафта, лоихаҳои фарҳангӣ, маориф, варзишӣ, ВАО, илмӣ ва дигар чорабиниҳоро дар бар мегирад. Мақсади чунин лоихаву чорабиниҳо аз тариқи дипломатияи ҷамъиятӣ/мардумӣ дар ҳамкорӣ бо элита ва ҷомеаи кишварҳои дигар муаррифӣ сохтани симои ҷолиб ва қобили қабули кишвари худ мебошад. Ба ибораи дигар, дипломатияи ҷамъиятӣ маҷмӯи тадбирҳоест, ки ба омӯхтан, маълумот додан ва ташаккул додани афкори мусбати ҷамъиятии хориҷӣ нисбат ба як давлати муайян нигаронида шудааст. Иштироккунандагон ва фаъолони дипломатияи ҷамъиятӣ на танҳо ҳукуматҳо ва мақомоти давлатӣ, балки ташкилоту ниҳодҳои ғайридавлатӣ, васоити ахбори омма, сохторҳои тижоратӣ, гурӯҳҳои хусусӣ ва шахсонӣ алоҳида ҳамчун иштирокчиёни гуфтугӯ ва муқолимаи фарҳангии байни тамаддунҳо буда метавонанд. Ногуфта намонад, ки махсусан солҳои ахир аз ин воситаи пурсамари идеологӣ кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон, аз қабилӣ ШМА, Иттиҳоди Аврупо, Япония дар муносибатҳои байналмилалӣ хеш дар арсаи ҷаҳонӣ ва сатҳи минтақа хуб ва пурсамар истифода мекунанд. Кишварҳое чун Чин, Ҳиндустон, Бразилия ва ғайра низ бештару бештар аз ин воситаи пурсамар баҳра мебаранд. Масалан, кишвари Чин таи солҳои ахир дар асари дастовардҳои бузурги технологиву коммуникатсионӣ, аз як тараф, ва фаъолони пайвастанаш ба равандҳои созмонҳои ҳамгироии байналмилалӣ минтақавӣ, аз дигар тараф, дар истифодаи дуруст ва пурсамари “нерӯи нарм”, аз ҷумла дипломатияи ҷамъиятӣ ба натиҷаҳои ҷашми муассар гаштааст. Чунин тарзи бархӯрд ба роҳбарияти сиёсии ин кишвар иҷозат додааст, ки сиёсати хориҷии худро бештар ва муваффақонатар амалӣ созад ва нуфуз ва эътибори худро дар арсаи ҷаҳонӣ ба маротиб боло бубарад. Аз тарафи дигар, тибқи маълумоти коршиносон [2, с.103-123], чунин сиёсат ба ҳаллу фасли муваффақона ва баланд бурдани сатҳи бовари мардум дар дохили кишвари Чин низ мусоидат кардааст. Дар Тоҷикистон, аз назари мо, то ҳанӯз аз ин механизми муосири пурсамар дар амалӣ сохтани сиёсати хориҷӣ, ҳадафҳои стратегӣ ва баланд бардоштани нуфуз ва эътибори худ камтар истифода

мебаранд, аниқтараш, таҳияву ташаккул ва корбурди идея ва амалияи дурусти он ба як низоми муайян дароварда нашудааст.

Дар ҳамин замина истифодаи васеъ ва самаранок аз “нерӯи нарм” ба НАТО низ иҷозат додааст, ки дар арсаи ҷаҳонӣ, аз ҷумла дар минтақаи Осиёи Марказӣ мавқеъ ва мақоми қобили мулоҳизаро ба даст оварад. Ба ибораи дигар, ба НАТО лозим омад, ки барои шарҳу тафсири мантиқии фаъолият ва амалиёташ, сиёсат ва стратегияи амали худ дар минтақаҳои мухталифи ҷаҳон аз дипломатияи ҷамъиятӣ ҳамчун воситаи “нерӯи нарм” ба таври васеъ истифода намояд. Ба таври равшан ва мушаххас натиҷагирӣ кардан аз фаъолиятҳои НАТО дар ин бобат аслан ғайриимкон аст, чун пурсишҳои ғайрирасмии мардумони кишварҳои минтақаи Осиёи Марказӣ дар бобати муносибати онҳо ба НАТО асосан манфӣ ва адами некбинона будани ин муносибатҳост. Махсусан баъд аз ҳодисаҳои Украина ва куллан ранги манфӣ гирифтани муносибати Россия бо НАТО мавқеъ ва мақоми ин паймон дар минтақаи Осиёи Марказӣ баҳснок ва нигаронкунанда боқӣ хоҳад монд. Вале, аз назари коршиносон [7, с.95-100], маҳз истифодаи босамар ва дуруст аз дипломатияи ҷамъиятӣ ва анвои мухталифи “нерӯи нарм” ба НАТО имконият хоҳад дод, ки дурнамои фаъолияташро дар ин минтақа дуруст тарҳрезӣ намояд ва барои инуишофи чунин фаъолиятҳо умедвор бошад.

Ҳадафи ҳамкориҳо аз тариқи дипломатияи ҷамъиятӣ бо шарикон дар Осиёи Марказӣ баланд бардоштани сатҳи огоҳӣ дар бораи Паймон ва манфиатҳои шарикӣ бо НАТО, инчунин ҷалби роҳбарон ва ходимони барҷастаи сиёсӣ ҷамъиятӣ ва намояндагони ҷомеаи шахрвандии минтақа ба андешаву афкор ва идеологияи ин созмон мубошад. Чунин фаъолиятҳо аз рӯзҳои аввали ҳузури НАТО дар Осиёи Марказӣ то ба имрӯз дар саросари минтақа дар шаклҳои мухталиф, мсасалан, аз тариқи эҷоди шабакаҳои муттассил бо донишгоҳҳо, созмонҳои ғайридавлатӣ ва ВАО идома дорад. Созмонҳо ва сохторҳои маҳаллӣ ё созмонҳои ниҳодҳои ғайридавлатӣ, ки аз ҷониби НАТО дастгирӣ мешаванд, дар ҳамкорӣ бо мақомоти иҷроияи

хокимияти давлатӣ дар қисматҳои мухталифи кишвар чорабиниҳои гуногун, аз қабيلي семинарҳо, конференсҳо ва симпозиумҳо ташкил мекунанд ва пеш мебаранд.

Соли 2007 дар Алмаато (Қазоқистон) Маркази захиравӣ ва иттилоотии НАТО таъсис дода шуд, ки то имрӯз фаъолият мекунад, то дастрасиро ба нашрияҳо ва ҳуҷҷатҳои зарурӣ беҳтар созад. Паймон ҳамчунин шабакаи китобхонаҳои депозитарӣ ва ғӯшаҳои чандрасонаии НАТО-ро дар минтақа, аз ҷумла дар Донишгоҳи Иқтисоди Ҷаҳонӣ ва Дипломатияи Тошканди Ёзбекистон (дар аввали соли 2014) ба роҳ мондааст. Аз тарафи дигар, тадқиқотчиён, ходимони давлатию ҷамъиятии кишварҳои минтақа ба таври мунтазам ба қароргоҳи НАТО даъват карда мешаванд, то бо фаъолияти ин созмон аз наздик шинос шаванд. Намояндагони НАТО низ ба минтақаи Осиёи Марказӣ сафар карда, бо намояндагони давлатҳои дахлдор мулоқот ва дар чорабиниҳои оммавӣ суханронӣ мекунанд. Метавон гуфт, ки масъулини робита бо ҷомеаи НАТО дар Осиёи Марказӣ аз тариқи истифодаи васеи имконоти дипломатияи ҷамъиятӣ, бахусус тавассути ҷалби ҷомеаи шаҳрвандӣ ва ВАО ва ширкат дар чорабиниҳои ҷамъиятӣ нақши фаъол мебозад.

Воқеияти замони муосир ин аст, ки дипломатияи ҷамъиятӣ имрӯз аз тарафи созмонҳои байналмилалӣ низ ба таври васеъ қорбаст мешавад [3, с.112-127]. Сиёсати НАТО дар Осиёи Марказӣ гувоҳи ин гуфтаҳост. Омӯзиши масъала аз он шаҳодат медиҳад, ки НАТО воқеан ҳам дар шаклҳои мухталиф дар бобати истифода аз дипломатияи ҷамъиятӣ муваффақиятҳои назаррас ба даст овардааст, махсусан дар соҳаи таълиму тарбия (масалан, барномаҳои марбут ба бозомӯзии кадрҳои низомӣ), баланд бардоштани маърифати ҳуқуқии шаҳрвандон, такмили дараҷаи донишҳои қоршиносони бахшҳои алоҳида, қорҳои иттилоотиву фаҳмондадиҳӣ ва ғайра. Дар бобати дараҷаи фаъол будан ва муваффақияти НАТО оид ба истифодаи дипломатияи ҷамъиятӣ дар кишварҳои минтақаи Осиёи Марказӣ метавон гуфт, ки дараҷаи

чунин фаъолиятҳо дар Қазоқистон баландтарин ва дар Туркменистон поёнтарин мебошад. Ба таври мушаххас ва равшантар ошкор сохтани дараҷаи чунин фаъолиятҳо ҳанӯз ҳам андаке мушкил аст, агарчанде, масалан, пурсишҳои ғайрирасмӣ аҳолии кишварҳои минтақа аз он гувоҳӣ медиҳад, ки муносибати онҳо нисбат ба НАТО ва сиёсати он дар минтақа хушбинона (мусбат) нест. Ин ҳолат НАТО ва мақомоти марбутатаи онро водор месозад, ки чунин воқеият ва мушкилотро таҳаммул намоянд ва, аз тарафи дигар, роҳҳои муассир сохтани чунин фаъолиятҳоро таҷдиди назар кунанд. Он нукта низ муҳим аст, ки ҳодисаҳои солҳои ахир, махсусан ҳолати имрӯзаи муносибатҳои байналмилалӣ дар асари муноқиша ва низоъҳои байни Россия ва Украина ба фаълият ва мақоми НАТО дар Осёи Марказӣ таъсири манфӣ хоҳад гузошт ва дар чунин шароит ба НАТО лозим меояд, ки аз дипломатияи ҷамъиятӣ бо диди нав ва шаклҳои тозаии корбурд истифода намояд ва хузуру тақдири ояндаи худро дар ин минтақаи аз нигоҳи геополитикӣ муҳим таъмин намояд.

Хулоса, баъди ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун узви комилҳуқуқи ҷомеаи ҷаҳонӣ ба яке аз субъектҳои муҳими муносибатҳои байналмилалӣ мубаддал гашт. Мавқеъ ва мақоми Тоҷикистон махсусан дар минтақаи Осёи Марказӣ аҳамияти бештари геостратегӣ ва геополитикиро ба худ касб намуд. Яке аз дастовардҳои арзишманди роҳбарияти сиёсии кишвар муваффақона амалӣ намудани сиёсати “Дарҳои боз” аст, ки дар асари он Тоҷикистон тавонист худро дар арсаи байналмилалӣ беҳтар муаррифӣ намояд ва доираи шарикони ҳамкорашро ба маротиба афзоиш диҳад. Дар ҳамин қарина сиёсати гуногунҷабҳаи Тоҷикистон, ки ба ҳифзи манфиатҳои миллӣ ва густариши доираи шарикони ҳамкор асос ёфтааст, кӯшишҳои роҳбарияти сиёсии кишварро дар бобати бунёди ҷомеаи озод ва ҳуқуқбунёд, аз як тараф, ва таъмини мизони сиёсӣ дар муносибатҳояш бо акторони асосии минтақа, аз тарафи дигар, тақвият мебахшад. Густариши ҳамкориҳои минбаъда бо НАТО

дар доираи барномаҳои мухталифи он, махсусан барномаи “Ҳамкорӣ барои сулҳ” низ ба ин раванди созанда мусоидат хоҳад намуд.

Таваччуҳ ба “нерӯи нарм” ва имконоти васеи он дар раванди давлатдории миллии Тоҷикистон ва бештару беҳтар муаррифӣ сохтани сиёсат ва диди стратегии кишвар тақозои замон аст. Аслан бояд тазаққур дод, ки мазмун ва мухтавои концепсияи “нерӯи нарм” ва дипломатияи чамъиятӣ/мардумӣ созгор ва ҷавобгӯ ба сиёсати сулҳхоҳонаи роҳбарияти сиёсии кишвар дар замони Истиқлолияти давлатист, ки ба ормон ва афкори иҷтимоии таърихии халқи тоҷик асос ёфтааст. Намунаи равшан ва бузурги он, аз ҷумла, гуфтаҳои зерини Мавлоно Ҷалолиддини Румист, ки фармудааст:

Ақлхоро ақлҳо ёрӣ диҳад,

Машварат идроку хушёрӣ диҳад.

Чунин бархӯрд ва махсусан истифодаи бештар ва пурсамар аз дипломатияи чамъиятӣ ба кишвари мо, ки дорои анъанаҳои бои таърихии илмиву фарҳангист, низ иҷозат медиҳад, то дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ замони муосир мақоми шоистаро сазовор гардад ва сафи дӯстон ва шарикони ҳамкорро барои таъмини ояндаи шукуфон ва сулҳу амнияти саросарӣ афзун намояд.

АДАБИЁТ

1. Долинский А.В. Эволюция теоретических оснований публичной дипломатии // Вестник МГИМО-Университета. 2011. Вып. № 2. С. 275–280.
2. Кривохиж С. В. “Мягкая сила” и публичная дипломатия в теории и внешнеполитической практике Китая // Вестник Санкт-Петербургского университета. 2012. Сер. 13 Вып. 3. - С.103-123.
3. Никитина Ю. Публичная дипломатия в работе межправительственных организаций: ОДКБ и ШОС // Публичная дипломатия: Теория и практика / под ред. М.М. Лебедевой. М. : Аспект Пресс, 2017. С. 112–127.

4. Шляхтунов А.Г. Экономическая политика НАТО как фактор усиления военной мощи на постсоветском пространстве и ее влияние на военную безопасность России // Вестник Екатеринбургского университета. ISSN: 1997-6968. № 3 (47) 2019. - С.66-70
5. Nye Joseph S. Jr. Bound to Lead: The Changing Nature of American Power. New York: Basic Books, 1991.- 336p.
6. Nye J. Public Diplomacy and Soft Power. The Annals of the American Academy of Political and Social Science. Vol. 616, Public Diplomacy in a Changing World (Mar., 2008), pp. 94-109.
7. Seib Ph. Public Diplomacy and Hard Power: The Challenges Facing NATO // The Fletcher Forum of World Affairs. 2014. Vol. 38, is. 1. P. 95–100.
8. Schindler C. Proactively preserving the inward quiet: Public Diplomacy and NATO // Defense Strategic Communications. 2015. Vol 1, is. 1.

Публичная дипломатия как эффективный инструмент «мягкой силы» и ее использование НАТО в Центральной Азии

Аннотация. После распада Советского Союза страны Центральноазиатского региона оказались в центре внимания сверхдержав и международных организаций. В этом контексте НАТО включила страны Центральной Азии в сферу своей деятельности через различные программы и стала широко использовать публичную дипломатию для достижения желаемых результатов и повышения своего влияния и престижа в этом регионе. В этом контексте сотрудничество в сферах науки и культуры, экономики и социальных дел, военной и региональной безопасности является одним из приоритетных направлений, где НАТО осуществляла такую деятельность с широким использованием публичной дипломатии как эффективный инструмент «мягкой силы» в процессе реализации своей внешней политики.

Public diplomacy as an effective tool of "soft power" and its use by NATO in Central Asia

Annotation. After the collapse of the Soviet Union, the countries of the Central Asian region found themselves in the center of attention of the superpowers and international organizations. In this context, NATO has included the countries of Central Asia in its activities through various programs and has made extensive use of public diplomacy to achieve the desired results and increase its influence and prestige in the region. Thus, cooperation in the fields of science and culture, economics and social affairs, military and regional security is one of the priority areas where NATO carried out such activities with extensive use of public diplomacy as an effective tool of “soft power” in the process of implementing its foreign policy.